

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО**МАЛОХЛІБ О. С.,**

кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри екологічного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ШУЛЬГА М. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного
та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ІГНАТЕНКО І. В.,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного
та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.41:630

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.29>**НОВАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ
ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

Стаття присвячена дослідженню новел законодавства, які останнім часом знайшли своє закріплення на законодавчому рівні і стосуються правового режиму земель лісогосподарського призначення як об'єкта охорони і використання для ведення лісового господарства. Акцентується увага на тому, що землі лісогосподарського призначення, які використовуються в якості засобу виробництва в лісовому господарстві, одночасно виконують роль операційно-територіального базису, в межах якого ростуть ліси. При цьому наголошується, що правовий режим охорони земель лісогосподарського призначення має бути підпорядкованим охороні лісів, розташованих на цих землях. Такий висновок зумовлений органічним нерозривним зв'язком двох відносно самостійних природних ресурсів (земель і лісів), один із яких є відновлювальним.

Аналізується нововведення щодо розширення можливості перебування земель лісогосподарського призначення у приватній власності громадян та юридичних осіб. Розглядаються способи набуття таких земель у приватну власність. Встановлюються особливості правового режиму самозалісених земельних ділянок на основі легального визначення їх ст. 57¹ Земельного кодексу України.

Окремо розглядаються нововведення, які стосуються зміни цільового призначення земель лісогосподарського призначення. Йдеться, зокрема, про спрощений порядок зміни цільового призначення земельних ділянок у разі віднесення земельних ділянок до земель лісогосподарського призначення та лісорозведення на деградованих та малопродуктивних землях всіх форм

власності з обов'язковим врахуванням природних умов місцевості і відмовою від заліснення унікальних степових ділянок. Підкреслюється, що такі законодавчі нововведення узгоджуються із Новою лісовою стратегією ЄС до 2030 року та Стратегією ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року.

В цілому зміст новел в повній мірі відповідає вимогам сьогодення, оскільки правовий режим земель лісогосподарського призначення забезпечує збереження та збільшення площі лісів, ідентифікації та збереження самосійних лісів на землях, категорії яких відмінні від земель лісогосподарського призначення.

Ключові слова: *землі лісогосподарського призначення, самозалісені землі, право власності на самозалісені землі, охорона та захист самозалісених земель, зміна цільового призначення самозалісених земель, самосійні ліси, лісистість.*

Malokhlib O. S., Shulga M. V., Ignatenko I. V. Innovations in the legal regime of forestry lands

The article is devoted to the study of legislative amendments that have recently been consolidated at the legislative level and concern the legal regime of forestry lands as an object of protection and use for forestry management. Attention is focused on the fact that forestry lands, which are used as a means of production in forestry, simultaneously serve as an operational and territorial basis within which forests grow. At the same time, it is emphasized that the legal regime of the protection of forestry lands should be subordinated to the protection of forests located on these lands. This conclusion is due to the organic inextricable connection of two relatively independent natural resources (land and forests), one of which is renewable. The innovation is analyzed regarding the expansion of the possibility of forestry lands being in private ownership of citizens and legal entities. The methods of acquiring such lands into private ownership are considered. The features of the legal regime of self-forested land plots are established based on their legal definition in Art. 57¹ of the Land Code of Ukraine.

Separately, innovations are considered that relate to changing the intended purpose of forestry lands. This concerns, in particular, a simplified procedure for changing the intended purpose of land plots in the event of assigning land plots to forestry lands and afforestation on degraded and low-productive lands of all forms of ownership with mandatory consideration of the natural conditions of the area and refusal to afforest unique steppe areas. It is emphasized that such legislative innovations are consistent with the new EU Forest Strategy until 2030 and the EU Biodiversity Strategy until 2030.

In general, the content of the amendments fully meets today's requirements, since the legal regime of forestry lands ensures the preservation and increase in the area of forests, identification and preservation of self-seeding forests on lands whose categories differ from forestry lands.

Key words: *forestry lands, self-forested lands, ownership of self-forested lands, protection and conservation of self-forested lands, change of purpose of self-forested lands, self-seeding forests, forest cover.*

Вступ. Останнім часом до чинного земельного та лісового законодавства внесені зміни і доповнення, спрямовані на удосконалення відповідних правових приписів, які свідчать про новаті правового режиму земель лісогосподарського призначення. Це стосується даних земель як об'єкта використання і охорони, оскільки від їхнього стану значною мірою залежить і стан лісів. Особливої уваги заслуговують проблеми, пов'язані з наслідками повномасштабної агресії російської федерації. Вона не тільки створює загрозливі умови для екологічної безпеки людей, а й заподіює значну шкоду лісам та іншим природним екосистемам.

Насамкінець потребують наукового аналізу та вирішення проблеми, що впливають із Державної стратегії управління лісами України до 2035 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777 [1]. Йдеться, зокрема, про законодавче врегулювання питання щодо встановлення обмежень стосовно зміни цільового призначення (використання) земельних ділянок, вкритих лісовою рослинністю, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб, крім випадків вилучення (викупу) їх для суспільних потреб; відмову від передачі вкритих лісом земель під інші форми землекористування; лісорозведення на деградованих та малопродуктивних землях всіх форм власності з обов'язковим врахуванням природних умов місцевості та ін.

Проблеми правового режиму земель лісгосподарського призначення були предметом уваги таких дослідників, як: Г. І. Балюк, М. М. Заверюха, І. І. Каракаш, О. П. Чопик, С. В. Шарапова та ін. Проте окремого спеціального аналізу новацій правового режиму даних земель не проводилося.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз новацій правового режиму земель лісгосподарського призначення.

Результати дослідження. Загальне визначення земель лісгосподарського призначення як об'єкта використання і охорони закріплене ст. 55 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [2]. До цих земель названа норма відносить землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства.

Більш повне і чітке визначення даних земель містить ст. 5 Лісового кодексу України (далі – ЛК України) [3], яка до земель лісгосподарського призначення відносить лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства. До земель лісгосподарського призначення не належать землі, на яких розташовані поєзасхисні лісові смуги.

Наведений підхід законодавця до визначення цієї самостійної категорії земель України зумовлений тим, що особливості їхнього правового режиму встановлюються нормами як земельного, так і лісового законодавства. І це не випадково, оскільки йдеться про регламентацію суспільних відносин, які виникають щодо органічно поєднаних природних ресурсів: землі і лісу. Отже, у складі земель лісгосподарського призначення законодавець розрізняє дві складові: лісові та нелісові землі. Цілком очевидно, що правовий режим названих складових земель лісгосподарського призначення характеризується відмінними рисами.

Останнім часом у зв'язку із внесенням змін та доповнень до чинного земельного та лісового законодавства відбулися зміни і в об'єкті, який формує лісові та нелісові землі.

Із змісту ч. 2 ст. 55 ЗК України випливає, що до земель лісгосподарського призначення не належать землі, зайняті: зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках; поєзасхисними лісовими смугами на землях сільськогосподарського призначення; лісовими насадженнями у межах земельних ділянок шириною 30–50 метрів уздовж лінії державного кордону України на суші, по берегу української частини прикордонної річки, озера або іншої водойми, передаєних у постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій.

Доповнення переліку земель, які не належать до земель лісгосподарського призначення пунктом «г» згідно із Законом України № 2321-ІХ від 20 червня 2022 р. [4], пов'язано із реаліями сьогодення. Зміна цільового призначення земель, зайнятих лісовими насадженнями у межах земельних ділянок шириною 30–50 метрів уздовж лінії державного кордону України, та передача їх у постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України має забезпечувати потреби оборони нашої держави

від широкомасштабної агресії російської федерації. Ці землі мають використовуватися не для ведення лісового господарства, а для будівництва, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій.

Водночас зазначимо, що ведення лісового господарства, як передбачено ч. 3 ст. 55 ЗК України в редакції Закону № 2321-ІХ від 20 червня 2022 р., дозволяється на землях усіх категорій з дотриманням вимог щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням. На підприємства, установи, організації всіх форм власності, які мають у користуванні чи власності ліси на землях усіх категорій, поширюються права та обов'язки постійних лісокористувачів та власників лісів відповідно до ЛК України. Як бачимо, суб'єктний склад в цьому випадку законодавець обмежує лише юридичними особами. Натомість ліси можуть перебувати і у приватній власності громадян, проте названа норма залишає їх поза увагою.

Певні застереження викликає зміст пункту «в» ч. 2 ст. 55 ЗК України, в якому йдеться про те, що до земель лісогосподарського призначення не належать землі, зайняті окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. Із доповненням глави 11 «Землі лісогосподарського призначення» статтею 57¹ «Самозалісені землі» ЗК України положення пункту «в» потребують уточнення. Йдеться, зокрема, про землі, зайняті чагарниками на сільськогосподарських угіддях. Якщо виходити із змісту ст. 57¹ ЗК України, яка визначає правовий режим самозалісених земельних ділянок, вкритих частково чи повністю лісовою рослинністю, залісення яких відбулося природним шляхом, то питання про приналежність цих земельних ділянок потребує вирішення.

Правова категорія «самозалісені землі» має свою історію, започаткування якої пов'язане із приватизацією земель сільськогосподарського призначення, які на початку 90-х років були передані недержавним і некомунальним сільськогосподарським формуванням у колективну власність. В подальшому в результаті паювання цих земель громадяни України (члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських акціонерних товариств) отримали земельні частки (паї), які потім були трансформовані у приватні земельні ділянки. Такі земельні ділянки сільськогосподарського призначення мали використовуватися самими власниками або іншими особами, наприклад, на умовах оренди для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

В умовах дії тривалого мораторію на відчуження приватних земельних ділянок, призначених для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, та заборони змінювати їхнє цільове призначення значна частина приватних власників (у більшості випадків – пенсіонерів) з різних причин не змогла реалізувати можливість забезпечити використання таких земельних ділянок за цільовим призначенням.

Вивчення практики використання громадянами України-власниками пайових земель свідчить, що непоодинокими є випадки, коли ці землі використовуються не за призначенням, зокрема для штучного залісення. Так, пенсіонер-житель с. Жеведь Чернігівської обл. на земельній ділянці площею 1,5 га, отриманій ним в результаті паювання земель сільськогосподарського призначення місцевого сільськогосподарського підприємства вимушений був висадити ліс, оскільки на піщаному ґрунті його малопродуктивної ділянки ні овочі, ні городина, ні тим більше зернові та технічні культури не росли. Не залишаючи без використання приватну земельну ділянку сільськогосподарського призначення, пенсіонер вважав, що не порушуючи заборони на відчуження земельної пайової ділянки та зміни її цільового призначення, це був для нього єдиний оптимальний вихід. З урахуванням усіх фактичних обставин уповноважені органи залишали питання щодо використання пенсіонером приватної ділянки не за цільовим призначенням відкритим. Власник на своїй земельній ділянці висадив біля 6000 саджанців хвойних дерев. Через десять років на земельній ділянці пенсіонера поряд із селом виріс хвойний ліс, який став прекрасним місцем відпочинку місцевих жителів та окрасою його рідного села. Зі слів пенсіонера, клопоту від лісового господарства, яке він започаткував на своїй ділянці, практично не було. Особливо догляду ліс не вимагав, витрати на його утримання були мінімальними. Лише протягом перших двох років

власник провів підживлення молодого лісу. Сьогодні власник лісу дозволяє односельцям та іншим громадянам відпочивати в лісі, насолоджуватися природою. Забороняє лише розводити багаття в лісі за межами встановлених для цього місць. Землі сільськогосподарського призначення в цьому випадку були переведені до категорії земель лісогосподарського призначення [5].

Законодавство, зобов'язуючи власників земельних ділянок забезпечувати використання їх за цільовим призначенням, підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі тощо, не забезпечувало примусове виконання громадянами та юридичними особами виконання їхніх обов'язків.

З різних причин і за різних обставин певна кількість приватних земельних ділянок сільськогосподарського призначення тривалий час залишалася без використання. Такі земельні ділянки поступово заростали чагарниками та лісовою рослинністю. Ця проблема тривалий час не вирішувалася за наявності низки причин: власники пайових земельних ділянок не мали змоги самостійно обробляти власні земельні ділянки, використовуючи їх за цільовим призначенням. З'явилися такі правові категорії як невизначена чи неотримана власником земельна частка (пай), певна кількість власників-пенсіонерів померла. Іноді якісний стан земельних ділянок сільськогосподарського призначення був занадто низьким (землі виявилися малопродуктивними або деградованими). Це не дозволяло використовувати їх ні самим власником, ні передавати їх в оренду.

Насамкінець виникла категорія, яка отримала назву «самосійні ліси». Такі ліси почали зростати не тільки на землях сільськогосподарського призначення приватної власності – пайових землях, щодо яких до 1 липня 2024 р. було заборонено їхнім власникам відчужувати та змінювати цільове призначення, а і на землях запасу комунальної власності, що фактично тривалий час не використовувалися. Отже відбувалося самозаліснення певної частини сільськогосподарських земель. Переважно – це землі з малопродуктивними ґрунтами, які були розпайовані у свій час при проведенні безоплатної приватизації сільськогосподарських земель. Вони не мали особливої цінності при веденні сільськогосподарського виробництва, але офіційно не відносилися до земель лісогосподарського призначення. Обліковувалися ці землі як сільськогосподарські, приватні власники сплачували земельний податок як за рілля чи інші сільськогосподарські угіддя, тобто за землі сільськогосподарського призначення.

Ситуація в нашій країні із самосійними лісами склалася така, яку в літературі охарактеризували наступним чином: «фактично вони є, але юридично їх не існує» [6, с. 22].

Необхідність вирішення долі лісів на землях сільськогосподарського призначення спонукала законодавця до внесення до ЗК України самостійної статті 57¹ «Самозалісені землі». Дана стаття самозалісеною вважає земельну ділянку будь-якої категорії земель (крім земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 га, вкриту частково чи повністю лісовою рослинністю, заліснення якої відбулося природним шляхом. Отже визначальними ознаками самозалісненої земельної ділянки виступають: її площа (понад 0,5 га); перебування в межах будь-якої категорії земель за винятком земель лісогосподарського призначення і природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; заліснення природним шляхом, тобто без участі людини.

Віднесення земельної ділянки до самозалісненої здійснюється за волевиявленням її приватного власника, а для ділянок державної та комунальної власності – рішенням органу, який здійснює розпорядження нею.

У разі якщо земельна ділянка перебуває в користуванні або заставі, то віднесення її до самозалісненої здійснюється за погодженням із землекористувачем або заставодержателем. Процедура віднесення земельної ділянки до самозалісненої ділянки включає обов'язкове подання відповідного територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства (наприклад, держлісгоспу). Факт віднесення земельної ділянки до самозалісненої ділянки закон пов'язує із внесенням до Державного земельного кадастру відомостей про належність всіх її угідь до самозалісненої

ділянки. Земельна ділянка вважається самозалісеною ділянкою з дня внесення зазначених відомостей до Державного земельного кадастру. При цьому віднесення земельної ділянки, що вже сформована як об'єкт цивільних прав, відомості про яку внесені до Державного земельного кадастру, до самозалісеної ділянки здійснюється без розроблення документації із землеустрою, тобто у спрощеному порядку. Зазначимо, що факт віднесення земельної ділянки до самозалісеної не означає автоматичного віднесення її до земель лісогосподарського призначення. Зміна цільового призначення самозалісеної земельної ділянки може здійснюватися з дотриманням вимог, встановлених ст. 20 ЗК України. Отже, ст. 57¹ ЗК України не допускає перебування самозалісених земельних ділянок у складі таких категорій земель, як землі лісогосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Водночас самозалісені земельні ділянки можуть стати складовою земель лісогосподарського призначення шляхом зміни їх цільового призначення. Це означає, що законодавець створює можливості для розширення площі земель лісогосподарського призначення, тобто підвищення лісистості території нашої держави.

Окремої уваги заслуговує питання, яке стосується приналежності земель лісогосподарського призначення. Частиною 4 ст. 84 ЗК України встановлено, що до земель державної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать, у тому числі, землі лісогосподарського призначення, крім випадків, визначених цим Кодексом. Такий єдиний випадок був передбачений ч. 2 ст. 56 ЗК України. Йдеться про те, що громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади могли безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 га у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Тобто фактично йшлося про обмежувальний правовий режим даних земель. Аналогічне положення було передбачено і для земель водного фонду і стосується земель не тільки державної, а і комунальної власності.

Сьогодні ч. 3 ст. 56 ЗК України, в редакції Закону України № 2321-IX від 20 червня 2022 р., встановлено, що громадяни та юридичні особи у встановленому законом порядку можуть набувати у власність для лісорозведення земельні ділянки. Відповідно до ст. 81 ЛК України лісорозведення здійснюється шляхом створення лісових культур або шляхом сприяння природному відновленню на придатних для створення лісів землях, не вкритих лісовою рослинністю. При цьому названа норма зазначає, що лісорозведення може здійснюватися на землях усіх категорій з дотриманням вимог щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням. Зазначимо, що в попередній редакції ст. 81 ЛК України йшлося про те, що землі призначені для лісорозведення, відповідно до ЗК України відносилися до земель лісогосподарського призначення. Тобто мова йде про розширення можливостей використання земель для лісорозведення не тільки за рахунок земель лісогосподарського призначення, а для цього можуть використовуватися і інші землі.

Окрім того, ч. 3 ст. 56 ЗК України закріплює можливість громадян та юридичних осіб мати у власності ліси, створені шляхом лісорозведення на набутих у власність у встановленому законом порядку земельних ділянках, а також самозалісені ділянки на набутих у власність у встановленому законом порядку земельних ділянках. Своєю чергою ч. 3 ст. 12 ЛК України підкреслює, що ліси, створені громадянами та юридичними особами на земельних ділянках, що належать їм на праві власності, перебувають у приватній власності цих суб'єктів.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що новації правового режиму земель лісогосподарського призначення направлені, перш за все на охорону та використання зазначених земель. Крім того, законодавчі нововведення також сприяють збереженню та збільшенню площі лісів, ідентифікації та збереженню самосійних лісів на землях, категорії яких відмінні від земель лісогосподарського призначення, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню лісистості території України.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.
3. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII (з наступ. змін. та доповн.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20.06.2022 р. № 2321-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3271.
5. Дорош Є. Пенсіонер посадив ліс на власному городі. *Кур'єр*. 1 березня 2013 р. № 9 (511).
6. Кальниченко А. Яка доля лісів на землях сільськогосподарського призначення? *Землепорядний вісник*. 2021. № 12. С. 22.

